

[itobiad], 2020, 9 (5): 4167/4183

**Kırgız Halkının Nişanlılık ile İlgili Örf-Âdetlerinin İslam Hukuku
Açısından Analizi (18-19.yy.)**

An Analysis of Kyrgyz Traditional Betrothal in Terms of Islamic Law
(18th-19th-cc.)

Aitmat KARIEV

Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Assistant Professor, Karabuk University, Faculty of Theology

k.aytmamat@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-8976-3685

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 03.09.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 27.12.2020
Yayın Tarihi / Published	: 28.12.2020
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: Kariev, A . (2020). Kırgız Halkının Nişanlılık ile İlgili Örf-Âdetlerinin İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19.yy.) . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (5) , 4167-4183 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/57287/790231>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Kırgız Halkının Nişanlılık ile İlgili Örf-Âdetlerinin İslam Hukuku Açısından Analizi (18-19.yy.)

Öz

Başlangıçta yerleşik hayat tarzını benimseyen Kırgızlar, ister 1212 senesinden sonraki Cengiz Han hakimiyeti ister 1865 senesinden sonraki Çarlık Rusya baskısından dolayı, hürriyet arayışı içinde stratejik açıdan önemli olan kırsal ve dağlık bölgelere çekilmiştir. Bu nedenle, asırlarca İslam dini ile yaşamasına rağmen, Kırgız toplumu diğer Türk boylarından farklı olarak, kırsal ve dağlık bölgelerde hâkim olan göçebelik gereği, şerî hukuktan daha ziyade hayatın her aşamasında örfî hukuku esas almıştır. Bu makalede, Kırgız halkının nişanlılık konusuyla ilgili örfî teamüller, İslam hukuku açısından ele alınmaya, ilgili her konunun fıkhîteki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Örfî hukuk ile şer'î hukukun kesiştiği nokta olarak nişan konusu, özellikle "Kırgız Örf – Âdetinde Nişan ve Nişandan Dönmenin Cezaları", "İslam Hukukunda Nişan ve Nişanı Bozmanın Hukukî Sonuçları", "Nişanlı Bir Kızı Başkasıyla Evlendirmenin Kırgız Örf-Âdetindeki Cezaları ve İslam Hukukundaki Yeri", "Nişanlı Kızın Bakire Çıkmamasına İlişkin Örfî ve Şer'î Cezalar", "Nişan Sürecinde Vefat Eden Kızın Yerine Kız Kardeşinin veya Ölmüş Erkeğin Yerine Erkek Kardeşinin Geçmesi Konusu ve Fıkhîteki Yeri", "Kırgız Toplumundaki Beşik Kertme Nişanı İle İlgili Örfî Teâmüller ve Bu Teâmüllerin Fıkıh İlmi Açısından Analizi " gibi konular altında ele alınarak, önemli bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kırgız, Aile, Örf-Âdet, Nişan, Baldız Kalını, Bekaret, Beşik Kertmesi.

An Analysis of Kyrgyz Traditional Betrothal in Terms of Islamic Law (18th-19th-cc.)

Abstract

Kyrgyz people who adopted a sedentary life in the beginning, after Chingis Khan's domination in 1212 and Russian occupation in 1865 sought its freedom and therefore retreated to mountainous countryside of strategic importance. Although they have been Muslims for centuries, the life of the Kyrgyz, unlike other Turkic clans, as part of nomadism prevalent in rural and mountainous areas, was at its every stage predicated on customary law rather than Shariah law. Dealing with the customary practices of the Kyrgyz regarding betrothal in terms of Islamic Law, this study endeavours to determine the place of each related matter in fiqh (Islamic Jurisprudence). Discussing in detail the topic of betrothal as the point where customary law and religious law intersect, the paper attained some important findings and

conclusions in the light of invaluable works. Especially, under the themes like "The Engagement in Kyrgyz Customs and Retribution For The Canceling", "The Engagement in İslamic Law and The Consequences It's Breaking", "The Recompense of Marriage of an Engaged Girl to Another in Kyrgyz Customs and Islamic Law", "The Contempt for Lack of Virginity in Kyrgyz Customs and Islamic Fiqh", "The Death One of Partners in The Period of Engagement And Brother or Sister Substitute", "The Analysing on the Betrothed in the Cradle from the Perspective Kyrgyz Custom Law and Islamic law".

Keywords: Islamic Law, Kyrgyz, Family, Customs And Tradition, Betrothal, Sister in-Law's Dowry, Virginity, Betrothed in the Cradle.

Giriş

İnsanlık tarihinin devamı için evlilik kurumunun önemli olduğu kadar, kurulacak evliliğin olumlu sonuçlar doğurması için nişanlılık da, aslında bir o kadar önemli bir konudur. Kırgız halkının M.Ö. 203 senesinde eski Çin kaynaklarında zikredilmesi (Taşağıl, 2013, 75), onların Türk boyları içinde yaşamakta olan eski bir kol olduğunu göstermektedir. Evvelinde Buddizm, Maniheizm, Hristiyanlık, Gök Tengricilik dinlerine (Jusubaliev, 2007, 31-36) mensup olan Kırgız halkı, daha sonraki zamanlarda dinî, sosyal, kültürel, siyasî, ticarî faktörlerin etkisiyle İslam dinini kabul etmişlerdir. Komşu Karahanlılar Devleti ile olan münasebetini olumlu yönde ilerletme amacıyla takip edilen siyasî politikanın (İbnü'l-Esir, 1985-1987, 383, 288-289), diğer Müslüman ülkeler ile yapılacak olan ticarî ilişkilerin sağlıklı yürümesi gibi ticarî gerekçeler Kırgızların Müslüman olmalarında etkili olmuştur (Bk. Akerov, 2012; Butanaev-Modorov, 2015). İslam tarihinde Kırgızlardan ilk defa bahseden coğrafyacı İbn Hurdazbih (ö.272/886) olmuştur. İstahrî (ö.346/957) de Kırgızların Şâş (Taşkent) ve İlak şehirlerine yakın Tanrı Dağlarının eteklerinde yaşadıklarını, Ebu Dulef (ö.10.yy.) Kırgızların ibadet ederken manzum dualar okuduklarını, Gerdizî (ö.1061) ise Kırgız halkının ölülerini yaktıklarını, Mervezî (ö.11.yy.) ise Kaşgar ve çevresindeki Karahanlılar Devleti tebâsı altındaki Müslümanlarla olan etkileşiminden sonra, Kırgızların da ölülerini gömmeye başladıklarını dile getirmiştir (Jusubaliev, 2007, 3-5).

Kırgız halkının tarihi, dili, örf-âdeti, gelenek-görenekleri, kültürü, medeniyeti, hayat tarzı vb. konular üzerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Başta Avrupa, Rusya, Türkiye, Kırgızistan ve diğer ülkelerin değerli bilim adamlarının çalışmaları yer almaktadır. Bunların içinden, Kırgız Aile Hukukunun farklı konularını araştıran Grodekov, Malışev, Dobromislov, Cumagulov, Koconaliev, Abramzon, Argınbaev, Akmatalliev, Zagryajskiy, Borubaşov, Kambarova, Ünal, Omuralieva gibi bilim adamlarının çalışmalarını, özellikle belirtmek gerekir ki, bu eserler çalışmamızın temel kaynaklarını oluşturmaktadır.

Bununla birlikte, Kırgız Aile Hukukunu İslam hukuku açısından analiz eden herhangi bir araştırmanın henüz yapılmadığını da üzülenek belirtmemiz gerekir. Bizim bu çalışmamızın yukarıdaki çalışmalardan farkı da, Kırgız örf-adetlerine göre yapılan “Nişanlılık” konusunu, bütün yönleriyle İslam hukuku açısından ele almamızdadır. Daha doğrusu, Orta Asya Türk boylarından askerî maharetleriyle ayrıcalık arz eden Kırgız halkının, özellikle 1212 senesinden sonra hüküm süren Cengiz Han ve 1865 senesinden sonra da Çarlık Rusya döneminde, yine askerî cihetten önemli olan kırsal ve dağlık bölgelere çekilmesi, bu çekilişle 18.-19. asırlara kadar teşekkül eden Örfî Hukuktaki “Nişanlılık” âdetiyle ilgili teâmülleri, fıkıh nazariyesi bakımından kısaca analiz edeceğiz.

Kırgız Örf – Âdetinde Nişan ve Nişandan Dönmenin Cezaları

Nişanlılık, Kırgız halkında “Söykö Saluu/Sırğa Saluu”^{*} diye isimlendirilirdi. Kazak, Özbek, Tacik halklarında olduğu gibi (Koconaliev, 2000, 154), Kırgız halkı arasında da nişanlılık geleneği çok eski zamanlara dayanan bir adet idi. Nişanlılık müstakbel eşlerin anne-babalarının, yine Kırgızcada “Kuda Tüşüü/Kudalaşuu/Kulduk Uruu” denilen, Türkiye’deki söz kesme/kız isteme gecesinde gerçekleşiyordu. Osmonova’nın verdiği bilgilere göre “kudalaşuu”, “kuda tüşüü”, “kulduk uruu” kelimelerinin tümü, aslında Farsçadaki خدا “Hudâ-Allah” kelimesiyle yakından ilgiliydi. Yani “Kuday (Hudâ) adına verilen söze sadık kalalım” anlamını ifade ediyordu (Osmonova, 2015, 188).

18.-19. asırlardaki Kırgız toplumunda nişan gecesindeki kız isteme işi, Erdentuğ’un dile getirdiği Türkiye’nin Karadeniz bölgesindeki yüzük takma adetin aksine (Erdentuğ, 1991, 213), özellikle kıza gümüş küpe takılarak, bir de başlık parasına mahsuben hediyeler verilerek gerçekleştirilirdi. 18.-19. asırlardaki Kırgız halkında gümüş küpe altından daha önemliydi. Zira gümüşün insan sağlığına faydalı olduğuna inanılıyordu (Kambarova, 2015, 206-207). Bu küpeler, bazen kız isteyen kaynananın kayınvalidesinden kendisine miras kalan küpe olabiliyordu. Ayrıca “Kuracağınız evlilik, bizimki gibi uzun sürsün, mutlu olun..!” gibi anlam ifade ediyordu. Bazen de, kuyumculara yaptırılan özel küpe olabiliyordu (Cumagulov, 1960, 34). Yaman’a göre Türkiye’deki yüzük takma adeti daha sonra meydana gelmiştir. Bu da Kırgız ve Türk halkının eskiden aynı örf-adetlere sahip olduğuna, yani önceden Oğuz Türklerinde de küpe takıldığına işaret etmektedir (Yaman, 2002, 29).

Aynı şekilde, küpe takma konusu, Çetindağ’a göre Kazaklarda da bulunuyordu ve artık o kızın nişanlı olduğunu temsil ediyordu (Çetindağ,

^{*} Kırgızcadaki “söykö” ve “sırğa” kelimeleri küpe anlamını ifade etmektedir. Bu kelimelerle birlikte özel anlamda kullanılan “saluu” kelimesi de, ailelerin görüşme ve nişanı bir arada gerçekleştirdikleri gecede, nişanladıkları kıza küpe (söykö salarak) takarak işaretlediklerini bildirmektedir.

2007, 223). Hatta, Kırgız halkında, başkalarının bu kıza ikinci kez istemeye gelmelerini önleme amacıyla, nişanlı kız anlamını bildiren “sırgaluu kız”* veya “söykö salıngan kız”** kelimeleriyle hitap ediliyordu (Omuralieva, 2018, 216).

Nişandan sonraki süreçte her iki taraf verilen söze sadık kalmalı, toplum içinde yapmaları ayıp karşılanan işlerden uzak durmalı, her iki aile fertlerinin kişiliğini zedeleyici sözlerden sakınmalı, böylece süreci evlilik ile tamamlamalıydı. Nişanlılık konusuyla verilen hediyeler veya başlık parası ile ilgili husumet ve davaların hepsi, daha çok örfi hukuk esaslı çalışan Biy Mahkemelerinde* sonuçlandırılıyordu.

Kırgız toplumunda nişanı bozma cezasız kalmıyordu. Öyle ki, eğer nişan damat tarafından bozulursa, bu durumda kızın anne-babasına “Bir At ve Bir Ton”** cezası ödüyordu. Bu cezanın temelinde manevî tazminat gerekçesi yer alıyordu. Şöyle ki, Kırgızların hayat tarzının at üzerine kurulduğundan, kızın babasının toplumda her gittiği yere verilen o ata binerek gitmesi, onun kişiliği ile ilgili toplum nezdindeki otoritesinin hâla korunmasını bildiriyordu. Annesine verilen ton (süs elbisesi) elbisesi de, kızın annesinin kendi çevresindeki kadınlar arasında kadr-ü kıymetinin hâla çiğnenmediğinin göstergesiydi. Ayrıca, nişan gecesinde kız tarafından alınan hediyelerin iade edilmesi gerekiyordu. Aynı şekilde, kızın ailesi de, nişan gecesini damadın ailesinden aldığı hediyeleri geri veriyordu. 18.-19. yüzyıllardaki Kırgız toplumundaki bu uygulamalar, aslında o günkü nişan bozma cezalarının, bir nevi özeti olarak değerlendirilebilir (Grodekov, 1889, 33).

İslam Hukukunda Nişan ve Nişanı Bozmanın Hukukî Sonuçları

Nişan meselesi, klasik fıkıh kitaplarında “Nikah”, “Talak”, “Mehir”, “Hitbe”, “Hâtib”, “Mahtube”, “İddet” vb. konular altında ele alınır (İbn Nuceym, 1997, 136-566; Mevsilî, 2009, 89-107). Bununla birlikte, nişanın tanımı “Evlenmeleri yasak olmayan iki tarafın bir nevi evleneceklerini vaat etmesi” (Bilmen, 2004, 7; Ebu Zehra, 1950, 17) şeklinde özetlenebilir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Muğîre b. Şu’be’ye verdiği tavsiyesinde, evlenilecek kıza bakma ve sonucunda meydana gelen nişanın tarafların birbirine

* Sırgaluu kız, Kırgızcadaki gümüş küpeye sahip, yani nişanlanan kız anlamını ifade etmektedir.

** Söykö salıngan kız, küpe takılarak başkasıyla nişanlandırılan kız anlamını bildirmektedir.

* Biy mahkemeleri, 18.-19. asırlarda Kırgız toplumundaki örfi hukuk esasında çalışan bir yargı müessesesi olmuştur. Bu bağlamda sadece nişanla ilgili değil, aslında toplumdaki bütün husumet ve dava konularıyla ilgili kararların son mercii olmuştur. Hatta Kırgız toplumundaki kurultay meclisinden sonraki en üst müessese olduğu söylenebilir. Biy mahkemelerinin yapısı, işleyişi, baktığı davalar, aldığı kararlar konusunda daha detaylı bilgi için bk; Aaitmamat KARIEV, “Kırgız Biy Mahkemeleri Hakkında Kısa Bir Analiz”, Manas Sosyal Araştırmaları Dergisi, 4/2017, 89-101.

* Kırgız halkında çok yaygın bir şekilde rastlanan ceza türüdür. Kısaca, bir at ve bir adet Andican şehrine ait süs cübbesi verilerek ödenen ceza türüdür.

ısının sağlanması, ikisinin ülfet kurması, kurulacak ailenin devamı için daha faydalı olması gibi konular vurgulanmıştır (Tirmizî, "Nikah", 5/1087; Ulvân, 1983, 49). Ancak nişan, tarafların halvet ve hürmet meselelerine helallik getirmemekle beraber, hukukî yönü olmadığı için verilen vaatten dönüldüğü takdirde de, evliliğe zorlama amacıyla cebre dayalı güç de kullanılamaz (Merginanî, 2019, 28).

Kırgız halkındaki nişanın bozulması durumunda mezkur hediyelerin geri alınması konusunda Hanefiler, hibeye kıyas ederek sakıncalı bir durum olmadıkça, mezkur hediyelerin geri alınabileceğini dile getirmiştir (Mevsilî, 2009, 177). Bu görüş mezhepte Kerhî'nin (v. 340/952) görüşü olarak bilinir. Ancak, bazı fukaha, muftâ bih olan görüşün hibeden dönülemediğini doğrultusunda olduğunu söylemişlerdir (Özcendî, 1973, 145). Malikilere göre, şâyet nişan erkek tarafından bozulursa, o takdirde verilen hediyeler geri istenemez. Eğer, kız tarafı nişanı bozarsa, bu durumda aldığı hediyeleri varsa kendisini, telef olmuşsa kıymetini öder (Şelebî, 1983, 83). Şâfiîlerde nişanı bozan taraf ister damat ister kız tarafı olsun verilen hediyeler geri istenebilir. Verilen hediyelerin telef olması durumunda da kıymeti alınır (Şirbinî, 1997, 240). Hanbelî mezhebinde ise hediye veren taraf nişanı bozarsa, bu durumda verdiği hediyeleri geri isteyemez. Aksi takdirde isteme hakkı vardır (Abdulhamid, 1991, 20). Aile Hukuku Kararnamesinde de mehre mahsuben verilen eşyalar konusunda Şâfiîler, sadece hediye babından verilen eşyalar konusunda da Hanefilerin görüşü benimsenmiştir (Çeker, 2016, 23).

Günümüzde yaygın olarak görülen nişan bozma konusu, İslam hukuku açısından bir nevi maddî ve manevî tazminat mesabesinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Acar'ın dile getirdiği, nişanın bozulması halinde manevî ve maddî tazminatın gerekliliği (Acar, 2005, 93), esasında modern İslam hukukçularından Muhammed Ebu Zehra, Mustafa Sibaî, Mahmut Şeltût, Zekiyuddin Şaban gibi alimlerin fikrine dayanmaktadır (Bk. Şelebî, 1983, 87-89; Ebu Zehra, 1950, 36-37). Manevî tazminatın yanında, özellikle erkek tarafının ev kiralaması, beyaz eşyalar alması, takı masraflarına girmesi, kız tarafının da çeyiz hazırlaması, kızın okul veya mesleğini yarıda bırakması gibi maddî zararlar da, mahkeme kararıyla tartışmasız şekilde maddî tazminata konu olabilmelidir.

Nişan evlilik öncesi tarafların birbirlerini daha iyi tanıma süreci olarak kabul edilse de, aslında fıkıh bakımından evlilik olarak kabul edilmediğinden, tarafların gayri meşru ilişkilerine herhangi bir helallik boyutu kazandırmaz. Nişanı bu manada anlamlandıran kişileri bu işten caydırma amacıyla, nişanı bozma konusu tekrardan, yeni bir çerçevede ele alınmalıdır. Hatta, nişandan dönme konusundaki anlaşmazlıkları daha aza indirme amacıyla, nişan konusunun kanunî açıdan zamanının kısıtlandırılması, aslında günümüzün kaçınılmaz konularından olmaya başlamıştır. Kuran-ı Kerim'de evlenmek istenilen kadınlara üstü kapalı veya açık bir şekilde teklifte bulunmanın

(Kuran-ı Kerim, Bakara, 235) dışında nişan süresinden bahsedilmediği gibi, hadislerde de “Sizden biriniz kardeşinizin nişanı üzerine (izni olmadan) nişan yapmasın” (Buharî, “Cuma”, 5142) şeklinde buyrulurken, nişanın müddeti ile ilgili konulardan bahsedilmemiştir. Bununla birlikte, nişan sürecinin sosyal şartlara göre şekillendiğini dile getiren Güneş, örneklendirme babından Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sekiz ay, Hz. Ali’nin de 2-3 senelik nişan sürecini delil göstermiştir (Güneş, 2007, 169). Yıldız Abik’in, bazı bilim adamlarının nişanı hukukî boyutu olan bir akit şeklinde yorumladığını dile getirmesi, bizim bu fikrimizi teyit etmektedir (Abik, 2005, 71).

Nişanlı Bir Kızı Başkasıyla Evlendirmenin Kırgız Örf-Âdetindeki Cezaları ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

18.-19. asırlardaki Kırgız Aile Hukukunda, daha önce sözü kesilmiş nişanlı bir kızı müstakbel damat haricinde, başka birisiyle evlendirmenin cezası ağırdı. Daha doğrusu, bu ceza kızın anne-babasının, varsa başka kızını müstakbel damada vermesi şeklinde gerçekleşiyordu. Bunun yanında, “bir toguz” ile “üç toguz”* arasında değişen bir ceza ödeniyordu (Abenova, 2017, 124). Eğer, nişanladıkları kızından başka kızları yoksa, bu durumda almış oldukları başlık parasını geri veriyorlardı (Dobromislov, 1904, 47-49).

Yukarıdaki nişanlı kızı başkasıyla evlendiren anne-babanın o kızının yerine başka kızını vermesi, bunun yanında damada bir toguz ile üç toguz arası değişen bir ödenek ödemesi gibi uygulamalardan hareketle, Kırgız toplumunda nişanın hukukî sonuçlar doğuran bir akit olarak telakki edildiği söylenebilir. İslam hukukunda nişanın sadece vaat etme anlamını ifade ettiğini mezkur konular altında dile getirmiştik. Bu nedenle, nişanlı kızını başka birisiyle evlendiren anne-babanın, daha önce söz kestiği damada başka kızını verme zorunluluğu, açıkçası İslam hukukuna aykırıdır. Kırgız toplumunun nişanı hukukî sonuçlar doğuran bir akit olarak algılamasının altında, belki göçebe hayat tarzı gereği, nişan davalarının uruular (kabile kolları) arasındaki olası bir çatışmayı önleme amacıyla düşünülmüş, o günkü bir çözüm yolu olabilir. Göçebelik gereği birbirini kollamaya mecbur olan Kırgız halkında, erkeğin yakın akrabaların aksine uzak göbekten olmak şartıyla, daha çok kendi kabilesinden nişanlanması adet idi. Bunun sebebi, Zagryajskiy (Zagryajskiy, 2005, 27-28) ve Abenova’ya (Abenova, 2017, 123) göre yedi göbek, Abramzon’a (Abramzon, 1976, 51) göre üç göbeğe kadar, akraba evliliklerinin o dönemde bütün toplumca haram olarak telakki edilişi ile ilgiliydi. Bunun başka bir açıklaması da, olası bir süt akrabalığı şüphesine karşı, toplumca alınan tedbir olarak kabul edilirdi. Bu âdetin bir diğer

* “Bir Toguz” 3 deve, 3 at, 3 inekten oluşan herhangi bir cezânın ödeneğidir. Kendi içinde “Deve Baştağan Toguz”, “At Baştağan Toguz” ve “İnek Baştağan Toguz” şeklinde üç kategoriye ayrılmaktadır. “Üç Toguz” cezâsı “Bir Toguzun” üçe katlanmasını, “Ceti Toguz Cezâsı” da “Bir Toguz Cezâsı”nın yediye katlanmasını ifade etmektedir. (Bk. Dobromislov, 1904, 49-51; Malışev, 1902, 33).

açıklaması ise zenginler ile fakirler arasındaki sosyal tabakayı koruma amacına dayanıyordu. Aslında bu anlayış, Hindulardaki kast sistemi gibi birçok dünya halkında mevcuttur. Hatta, o günkü Kırgız toplumundaki nişanlı kızını başkasıyla evlendiren anne-babanın, önceki damada bir toguz veya üç toguz ödemesi, bu yönüyle Hindu halkının drahoma uygulamasına benzediği ve İslam dışı olduğu söylenebilir (Tezcan, 1976, 416).

Nişanlı Kızın Bakire Çıkmamasına İlişkin Örfî ve Şer'î Cezalar

Fitrat-ı selime üzere yaşayan Müslüman, Hristiyan, Yahudî (Yiğitoğlu-Habergetiren, 2016, 271-297) ve diğer her toplumda zina işi yadırganmıştır. Aynı şekilde, 18.-19. asırlardaki Kırgız toplumunda da, zina çirkin bir iş olarak görülmüş, bu nedenle evlenilecek nişanlı kızın bakire olmasına dikkat edilmiştir. Bazı durumlarda, damadın evlendiği nişanlı kızın bakire olmayışı gibi, şeriatça özür kabul edilmeyen (ayb-ı şer'î) durumla karşılaşılması da mümkün idi. Bu aybın sabitliği ya da asılsızlığı konusunda damat ve gelinin yengeleri söz sahibi oluyorlardı. Nitekim, o dönemde zifaf öncesinde yatak odasını hazırlama işlerinden onlar sorumlu tutuluyordu. Aybın sabitliği kesinleştiği takdirde damat, bekareti olmayan nişanlısını boşayarak, kızın başka bir kız kardeşini kendi nikahına alabiliyordu. Eğer, kızın başka bir kız kardeşi yoksa, verdiği başlık parasını geri isteyebiliyordu. Ancak, damadın iddia ettiği ayb-ı şer'înin asılsızlığına hükmedilirse, bu durumda evleneceği nişanlı kıza attığı bir nevi zina iftirası cezasından dolayı, mezkur damadın kızın ailesine iki kat mislî başlık (başlık-ı mislî) parası ödemesine hükmolunuyordu (Dobromislov, 1904, 47-49).

Zifaf gecesinde zuhur eden ayb-ı şer'î konusunda, damat ve gelinin yengelerinin söz sahibi olmasını, fıkıhtaki erkeklerin muttali olamayacağı kadın hamamlarında işlenen cinayetlerde yaptıkları şahitlikleri ile mukayese edebiliriz. Nitekim, İbn Âbidin bu konuda Hz. Ömer döneminde erkeklerin muttali olamayacağı konularda, tek başında dahi olsa kadınların şahitliklerinin geçerli olacağını dile getirmiştir. Bu da ele almaya çalıştığımız konunun fıkıhtaki yerine örneklik teşkil etmektedir (İbn Âbidîn, 2003, 195).

Yukarıda da değindiğimiz gibi, damadın zifaf gecesinde bekareti olmayan kızın kız kardeşini ablasının yerine seçmesi, İslam hukukunda birkaç açıdan değerlendirilebilir. Kızlık zarının yırtılmasını, daha öncesindeki cinsel ilişki ile ilgilendirmek, başka sebepler diyebileceğimiz vajinal hastalık, bekareti kaybettirebilecek ağır spor türleri, at ve motor kullanma vb. ihtimalleri de göz ardı etme anlamını ifade eder. Eğer kızın bekareti bu sebepler sonucunda kaybedilmişse, bu durumda damadın onunla evlenmeme hakkının olduğu gibi, onun yerine kız kardeşini seçme gibi bir hakkı da yoktur. Zira ikinci nikahta tarafların rızası farklı olabilmektedir. Ancak, kızın bekareti daha önce gerçekleşen bir cinsel ilişki sonucunda kaybedilmişse, bu durum karşısında sadece damadın kendisinin karar

vermesi, daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır. Bununla beraber, eğer erkek nişanlı olduğu kızla evlenmeyecek olursa, bir de nişanlı kızın bekaretini kaybetmesi daha evvelki cinsel ilişkiye dayanıyorsa, bu durumda şeriatça haram kılınan işi yaptığı için, kızın herhangi bir şekilde damada karşı maddî veya manevî tazminat davası açma hakkından bahsedilemez (Has, 2006, 129-130).

Kırgız örf-adetlerinde bakire olmayan nişanlı kızın kız kardeşi yoksa, bu durumda damat verdiği hediyeleri ve başlık parasını, hiçbir engel olmaksızın geri isteyebilirdi. Elbette ki, bu 18.-19. asırlara ait bir uygulamadır. Ancak, durum ne olursa olsun, verilen başlık parasını geri isteme meselesi, yukarıda zikrettiğimiz "İslam Hukukunda Nişan ve Nişanı Bozmanın Hukukî Sonuçları" başlıklı konunun altında fikhî açıdan detaylıca dile getirilmiştir.

Damadın nişanlandığı kızın bakire olmadığına dair iddiasının asılsızlığı ortaya çıktığında, damadın kızın ailesine iki kat başlık parası vermesi gerektiğine hükmedildiğini söylemiştik. Bu durum iftira konusu altında değerlendirilebilir. İftira konusu toplum düzenini koruma bakımından hukukî, insanın olgunluğunu ortaya koyma bakımından da ahlakî bir kelimedir. İftira ile ilgili nasslarda, üzerinde durulan konular; namuslu Müslüman kadınların haysiyetini garanti altına alma (Kuran-ı Kerim, Nisa, 40; Bk. Ateş, 1996), toplum düzeni,* kul hakkı (Kuran-ı Kerim, Nisa, 112, 156; Nur, 16), vb. gibi meselelerdir. İslam hukukunda iftira cezası konusunda net bir şekilde belirlenen bir hadd cezası mevcuttur. O da, kâzife seksen sopa vurmak ve şahitliğini kabul etmeme cezasıdır (Kuran-ı Kerim, Nur, 4). Bu cezalar, zaman ve mekana göre herhangi bir değişikliğe açık ta'zir cezası niteliğinde değildir. Devletin başındaki sultan, ya da mahkemedeki kâdi, veyahut kabile reisi bunu değiştiremez.

Bu açıdan baktığımız zaman Kırgız halkındaki, özellikle nişanlı kızın bekareti konusunda yalan söyleyen damada iki kat başlık parası ödettirmek, bizzat ayetle belirlenen bedenî (seksen sopa) ve manevî (şahitliğinin kabul edilmeyişi) cezaların göz ardı edildiğini göstermektedir. Kırgızlardaki bu ceza dayanağının malî olması hasebiyle eleştirilse de, aslında dönemin iki kat başlık parasını ödemek de, gerçekçi olmak gerekirse kolayca yerine getirilecek bir iş değildir. Bu konuda, o dönemin yargıçları dediğimiz biylerin, şeriatça bu cezaların maksadına (makasıd-ı şerîa) göre hareket ettikleri söylenebilir (Bk. Koconaliev, 1963).

* Kuran-ı Kerim, Nur Sûresi, Ayet: 19. İslam hukukundaki hak taksimatının "Allah'ın Hakları" kısmının bu yaklaşımla okunmasında fayda var. Zaten hadd cezalarının temel felsefesi toplum düzenini korumaya dayanmaktadır. Bu konuda kâzif ile Allah hakkı arasındaki bağlantıyı örnekler üzerinden görmek için bk; Merginanî, Burhanuddin Ali b. Ebibekr, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Müçtehid, Tlk*; Abdisselam Abdulhadî Şennâr, Beyrut-Dimaşk: Darü'd-Dekaik-Daru'l-Feyhâ, 2019, c. 2, 464-474. Yine bk; İlham Akbulut, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1/2003, 175.

Nişan Sürecinde Vefat Eden Kızın Yerine Kız Kardeşinin veya Ölmüş Erkeğin Yerine Erkek Kardeşinin Geçmesi Konusu ve Fıkıhtaki Yeri

Zifaf öncesi nişanlı kızın vefat etmesi durumunda, damadın ölen nişanlısının kız kardeşiyle evlenmesinde, şeriatça bir sakınca yoktur. Zira, damat ablasıyla henüz zifafa girmemiştir. Dolayısıyla da, ölen kızın kız kardeşi tahrim ayetinin şumûl-ü ihatasında (Kuran-ı Kerim, Nisa, 23) zikredilen, aynı anda iki kız kardeşle evlenme grubuna da girmemektedir. Ayrıca, böyle durumlara özgün akitten önce verilen "Baldız Kalını",* esasında yeni bir nikah akdinin kurulduğuna işaret etmektedir.

18.-19. asırlardaki Kırgız toplumunda nişan sürecinde nişanlanan kız ölecek olursa, bu durumda damat "Töö Baştağan Toguz"* ödeyerek, alacağı nişanlısının kız kardeşini kendi nikahına alabiliyordu. Yani müstakbel baldızı ile evlenebiliyordu. Başka bir ifadeyle, nişan sürecinde vefat eden kızın ailesi, varsa başka kızını veriyor, başka bir kızları yoksa, damadın ailesinden aldığı başlık parasını iade ediyordu (Grodekov, 1889, 57; Abramzon, 1976, 53).

Bu durumu fıkıh açısından kısaca değerlendirecek olursak, damadın evleneceği gelinin ölmesi durumunda, gelinin kız kardeşi ile "Baldız Kalını" adı verilen (Cin, 1974, 276-278; Arsal, 1947, 335-336), aslında ikinci bir başlık parası şeklinde değerlendirebileceğimiz mehri ödeyerek, evlenmesinde sakınca yoktur. Bu durumda, fıkıh kuralları çerçevesinde, damadın ölen kızın kız kardeşi ile yeni bir nikah akdi yapması gerekir. Nitekim evlilik akdinin yapıcı unsuru her iki tarafın rızasıyla yakından ilgilidir.

Yukarıda damadın nişan sürecinde ölen kızın kız kardeşiyle evlenebilme hakkına sahip olduğunu söylemiştik. Eğer damat vefat eden mahtubesinin kız kardeşiyle evlenmek istemezse, bu durumda damat ne tür haklardan mahrum kalıyordu? Elbette ki, hâlihazırda damat ölmüş olan nişanlı (evlenmek istemediği baldızının ablası) için ödemiş olduğu başlık parasını geri isteme hakkını kaybediyordu. Durumun aksine, eğer ölmüş olan mahtubenin ebeveyni küçük kızını vermek istemezse, o halde devam eden süreç nasıl bir hal alıyordu? Kırgız halkının örf-âdetine göre, bu durumda kızın ebeveyni ölmüş kızı için aldıkları başlık parasını damada geri veriyordu. Bununla beraber damadın ailesine "Bir Toguz" cezası ödemesi de söz konusu oluyordu (Dobromislov, 1904, 49-51; Malışev, 1902, 33).

* Baldız kalını, nişanlı kızın nişan sürecinde ölmesi halinde, onun yerine kız kardeşini alabilmek için damadın ödediği ikinci bir başlık parasıdır. Aynı şekilde, baldız kalını genellikle "Töö Baştağan Toguz" şeklindeki ödenekten oluşuyordu. Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi de, ödeneğin üç deve, üç at, üç inekten oluşmasıyla yakından ilgilidir. Daha doğrusu üçer adet olmakla dokuzu tamamlayan ve ilk olarak deveden başladığı için bu şekilde isimlendirilmiştir.

* Deve başta olmak üzere üç deve, üç at ve üç inekten oluşan bir ödenek cezasını ifade etmektedir.

Ayrıca, damat bir taraftan ölmüş kızın kız kardeşi ile evlenmeye, diğer taraftan ölmüş kızın kardeşiyle evlenmemesi durumunda, ölen kız için verdiği başlık parasını geri alamama mecburiyetinde bırakılıyordu. Çünkü, ayette sahih nikah sonrası halvet-i sahiha veya duhul olmadan erkek tarafından boşanma gerçekleşirse, boşanan kadın için belirlenen mehrin sadece yarısı verileceği dile getirilir. Diğer yarısı ise erkeğin hakkı olduğundan iadesi mecburidir (Kuran-ı Kerim, Bakara, 236, 237). Nişan sürecinde henüz halvet-i sahiha veya duhül olmadan önce ölen kızın anne-babası, ölmüş kızının yerine küçük kızını vermemesi durumunda da, ebeveyninin sadece ölmüş kızı için aldıkları başlık parasını damadına iade etmesi gerekirdi. Onun haricinde ödenen “Bir Toguz Cezası”, gerçekten de, geçerli fikhî bir açıklaması olmayan, yersiz bir uygulamadır. Zira, ölmüş kızın anne-babasının da, ölmüş kızının yerine başka bir kızını verme gibi, dinen hiçbir mecburiyeti de yoktur. Yukarıdaki uygulamaların hukuktaki çözümlerinin nasıl olması gerektiği konusunda bazı fikirler ileri sürsek de, aslında bu uygulamaların temelli olarak İslam hukukunun nişan konusundaki esas prensipleri ile bağdaşmadığı açıktır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi nişan sürecinde kızın vefat etmesi halinde, damadın ne tür haklara sahip olduğunu ya da ne tür haklardan mahrum bırakıldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu durumun aksine, eğer nişan sürecinde damat ölürse, o zaman durum nasıl bir işleme dönüşüyordu? O halde mahtube hâtibin herhangi bekâr kardeşini seçebiliyordu. Ancak, ölen damadın bekâr kardeşi yoksa, aynı kız “Bir Toguz” olarak, ölmüş damadın evli kardeşi ile evlenebiliyordu. Eğer, ölen damadın ne bekar ne de evli kardeşi varsa, bu durumda damadın akrabalarından biri geline talip çıkma hakkına sahip oluyordu. Ayrıca, kız ölen damadın hiçbir kardeşi veya akrabasıyla evlenmek istemezse, almış olduğu başlık parasını geri vermekle yükümlü tutuluyordu (Zagryajskiy, 2005, 73; Grodekov, 1889, 57; Dobromislov, 1904, 49-51).

Böyle durumlarda, nişanlanan kızın ölmüş erkeğin kardeşiyle, aslında yeni bir nikah akdi yapması gerekiyordu. Aynı şekilde, başlık parası konusunda eski başlık parası mı, yoksa üzerine ekleme konusu olan yeni nikah akdindeki başlık parası mı esas alınır? Bu konu her türlü fikhî tartışmalara açıktır. Bu tür akitlerde ikinci bir başlık parası elbette konuşulabilir. Ancak, ikinci başlık parasının miktarını belirlerken, önceki başlık parası da göz önünde bulundurulmalıdır. Nişanlısı vefat eden mahtûbenin ölmüş nişanlı erkeğin akrabası ile yeni bir başlık parası karşılığında evlenmesi durumunda, aslında ölmüş erkeğin verdiği başlık parasını geri vermesi gerekirken, iade etmemesi haksız şekilde sahiplenmeyi doğurur. Böyle olunca da, ölmüş damadın velileri ve akrabaları iki kez başlık parası ödemiş oluyorlar. Bu ödemeler onların akitle ilgili fikirlerini etkileyebilir. Bu nedenle, akitlerde tarafların rızasının olmadığı işlemler, fıkhîta caiz görülmemiştir.

Kırgız Toplumundaki Beşik Kertme Nişanı İle İlgili Örfî Teâmüller ve Bu Teâmüllerin Fıkıh İlmi Açısından Analizi

Bir çok dünya halkının yaptığı ve devam ettirdiği, çocukların daha beşikte iken “Beşik Kudâ”^{*} veya daha ana karnında iken verilen “Bel Kudâ”^{**} adı altında nişan yapma adeti, aslında Kırgız halkında da yaygın görülen âdetlerdendir. Daha doğrusu, bu âdetin Orta Asya ülkelerinde yaşayan halklar arasında, geniş bir uygulamaya sahip olduğunu söylememiz yerinde olacaktır (Argınbaev, 1978, 94-105; Potanov, 1930, 52; Kislakov, 1969, 66-85). 18.-19. yüzyıllarda Kırgız toplumundaki beşik kertme âdeti daha çok yakın arkadaşlar arasında, kendi arkadaşlıklarının devam etmesini sağlamak amacıyla yapılmıştır (Kambarova, 2015, 217). Yukarıdaki “Kırgız Örf-Âdetinde Nişan” konusu altında zikrettiğimiz gibi, özellikle beşik kertmesi nişanında küçük kıza takılacak küpenin gümüş olmasına çok dikkat ediliyordu. Bunun nedenlerini kızın sağlıklı büyümesi, evlendiği zaman çocuk doğurabilmesi, çocuğunu sağlıklı emzirmesi ve eğitmesi vb. konular ile ilişkilendiriliyordu (Osmonova, 2015, 189). Kambarova’nın verdiği bilgilere göre, genel kabul gören âdette beşik kertmesi ile nişanlanan çocuklar, ergenlik çağına geldiklerinde mecburî olarak evlenmek zorundaydılar (Kambarova, 2015, 207). Kırgız halkını birçok açıdan araştıran Abramzon da, Kırgız toplumundaki beşik kertme nişanın evlenme konusunda insanlara seçim hakkı tanınmadığını dile getirmiş, bunun yanında birçok delillere istinaden itiraz etmiştir (Abramzon, 1990, 238-240). Beşik kertme nişanının temel felsefesi, dostların hayatın her türlü sıkıntılarının birlikte üstesinden gelme, birbirlerine destek çıkma, kendi arasındaki dostluk muamelesini pekiştirme vb. sebeplere dayanıyordu. Beşik kertmesi nişanında kız çocuğu daha beşikteyken başlık parası verilmeye başlanıyordu. Daha doğrusu başlık parasının ödeme müddeti beşikten düğüne kadar uzatılabiliyordu (Kambarova, 2015, 206-207). Şeriyye sicilleri ışığında, Osmanlı İmparatorluğu’nda da, bu uygulamanın olduğunu dile getirebiliriz. Hatta, Osmanlıdaki nâmzedliğin bozulmasındaki temel sebeplerinin biri de, tarafların daha çocukken nişanlandırılmaları, âkil-bâliğ olduklarında da nişandan vazgeçmeleri olmuştur (Sak, 2006, 493; Karaslan, 2015, 186-199).

Kırgız halkında “Beşik Kertme Nişanı” ile nişanlanan kıızı kaçırmanın cezâsı, mihr-i misle kıyasen başlık-ı misl diyebileceğimiz o kızın akranlarına ödenen başlık parasını ödeme şeklinde gerçekleşmiştir. Ayrıca, ergenliğe ulaşan erkek çocuk, bu usulle nişanlanan kızla evlenmek istemediği

* Türkçedeki beşik kertme usulü ile yapılan nişan anlamını bildirmektedir.

** Bel kudâ, beşik kudâ nişanın bir önceki merhalesi, yani bebekler daha doğmadan anne karnındayken yapılan nişan türüdür.

durumda, daha önceden kalına mahsuben verilen her şeyden mahrum bırakılmıştır (Ünal, 2016, 242). Eğer, anne-baba nişanladıkları kızını müstakbel damadın dışında başka birisiyle evlendirmişse, bu durumda kızın velilerinin bir toguz cezası ödemesi söz konusu olmuştur (Asanov-Tegizbekova, 2011,11; Abenova, 2017, 124). Sak'ın dile getirdiği Osmanlı İmparatorluğu'ndaki nâmzedin dava konusu olmasındaki temel sebeplerden biri de, damadın daha önceki başlık parasına mahsuben vermiş olduğu malların iadesini talep etmesi, kız tarafının bu talebe olumlu cevap vermemesi olmuştur (Sak, 2006, 509).

Veliler arasında gerçekleşen beşik kertme konusu zatı itibariyle mevkuf bir akitir. Çocuklar isterlerse, buluş yaşlarına geldikleri zaman, pek doğal olarak bunu mahkemeye başvurarak feshettirebilirler. Bu tür davalar veya feragat hakları Osmanlı şeriyeye mahkemelerinde, ister kız tarafından ister erkek tarafından dile getirilsin, aslında sıradan davalar şeklinde telakki edilmiştir (Sak, 2006, 504-509). Fıkıhta velilerin velayet hakkını kullanarak, rızası olmayan küçük kızı, mecburen nikaha zorlaması da doğru kabul edilmemiştir. Sadece baba ve dedenin bu işi yapması durumunda, genellikle kızla erkeğin her ikisinin de nikahı feshetme hakkının olmayışı, esasında onların kendi evlatlarına daha şefkatli ve bu işlerde daha tecrübeli olmaları sebebiyle, çocukların hakkını en iyi şekilde koruma düşüncesine dayandırılmaktadır (Merginanî, 2019, 182, 186).

Ancak, bu usulle bile olsa, nişanlanan birisini kaçırma, daha önce beşikte iken nişanlanan damadın kul hakkı, kızı kaçırarak damada geçmiş sayılır ki, İslam bireyin hakkının yerde kalmasına göz yummaz. Zaten, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Sizden biriniz, kardeşinin söz kesip, nişanlanmasının üzerine, hiçbir şekilde (o kız ile) nişan yapmasın!" (Munzirî, Ts. 233; Yaman, 2002, 37) şeklindeki hadisi, bu işin doğru olmadığına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, klasik fıkıh kitaplarındaki "hutbe 'alâ hutbe/nişan üstüne nişan" konusu altında verilen bilgiler, 18.-19. asırlarda cereyan eden Kırgız toplumundaki nişanlı kızı kaçırarak evlenme konusuna, nasıl bir çözüm üretilebileceğine yol göstermektedir. Nitekim, nişan üstüne nişan sonucunda ikinci nişan nikahla sonuçlandırılıyorsa, bu nikah akdinin bozulamayacağı ve nikah akdinin sahih kabul edileceği söz konusudur (İbn Rüşd, Ts. 38).

Sonuç

İnsan sosyal bir varlıktır ve kendisini toplumdan tecrit ederek yaşaması imkansızdır. İnsan doğar, büyür, nişanlanır, evlenir, çocuk-torun sahibi olur, vefat eder. Toplumunu oluşturan fertler arasında her evlenme-boşanma durumlarında olduğu gibi nişan konusunda da husumet ve davaların olması kaçınılmazdır. Bu perspektiften hareketle çalışmamızda 18.-19. asırlarda Kırgız toplumunda, nişanla ilgili konuları İslam hukuku açısından değerlendirmeye çalıştık. Toplum düzenini sağlama konusunda örfî hukuku nizam edinen Kırgız halkı, evliliğin ilk adımı olan nişanla ilgili dava ve husumetleri, şeriatın daha ziyade örf-âdetlere göre çözüme

kavuşturmuştur. O sebeple, bazı konularda şeriatın dışına çıktığı da görülmektedir. Bu bağlamda, nişanlı bir kızı başkasıyla evlendirmenin cezası, yerinde bir örnek olarak burada zikredilebilir. Aynı şekilde, zifaf gecesinde nişanlı kızın bakire olmadığı tespit edilirse, bu durumda damadın o nişanlısının yerine rızasına bakılmaksızın, kendi baldızını alabilmesi de, o günkü bu uygulamaların İslam hukukunun dışına çıktığından haber vermektedir. Yine, nişan sürecinde nişanlı kızın vefat etmesi durumunda, damadın “Baldız Kalını” adı altında bir ödenek ödeyerek kendi baldızıyla evlenmesinde de, baldızın rızası göz ardı edilmiş, hatta biraz dayatmaya gidilmiştir. Nişan sürecinde damadın ölmesi ve yerine kardeşinin geçmesi de yukarıdaki tablodan farklı değildir. Beşik kertmesi usulü ile yapılan nişan konusunda da, henüz beşikteki erkek ve kız çocuğunun buluş çağına ulaştıkları zaman, İslam hukukunda mevkuf bir akit olarak kabul edilmesine rağmen, bu tür nişanın o günkü Kırgız toplumunda tarafların seçim hakkı olmayan, mecburî (hukukî) bir akit olarak kabul edilişi de, yine İslam fıkıhına aykırıdır. Bununla birlikte, 18.-19. asırlarda yaşayan Kırgız halkı arasında yaygın olan, damadın nişanı bozması halinde kıza ve ailesine manevî tazminat mesabesinde değerlendirebileceğimiz, o günkü mezkur “Bir At ve Bir Ton” cezası ödeme adeti de göz ardı edilmemelidir. Yukarıda zikrettiğimiz İslam fıkıh teorisiyle örtüşmeyen konular, aslında 18.-19. asırlardaki Kırgız toplumunda, zikrettiğimiz örfî hukukun şerî hukuktan üstün kabul edildiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin (1997). *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*. İstanbul: el-Mektabatü'l-Hanefiyye.
- Abenova, A. A (2017). Nomadnoe Obşestvo i osobennosti Svadebnih Obiçaev Kazahov (Po Materialam Rabot Dorevoljutsionnih Rossiyskih Avtorov). *storičeskie Nauki i Arheologiya. Vestnik Altayskiy Gosudarstvennyy Universitet*, 63/121-124.
- Abik, Yıldız (2005). Nişanlanma ve Nişanlılık. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2/65-152.
- Abramzon, S. M (1976). *Normı Braka u Kirgizov v Proşlom/Sovetskaya Etnografiya*. Leningrad: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Acar, H. İbrahim (2005). İslam Hukuk Açısından Nişanlanma. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23/72-94.
- Akbulut, İlham (2003). İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1/167-181.
- Akmataliev, Akmatcan (2003). *Kaada-Salttar-Ak Batalar*. Bişkek: Şam Basması.

- Akerov, Tabıldı (2013). *Karkırahan-Velikiy Kırgızskiy Kaganat*. Tipografiya Univeristet KNU im. J. Balasagina.
- Argınbaev, N. A (1978). *Semya i Semeynie Obryadı u Narodov Sredney Azii i Kazahstana*. Moskva: yy.
- Arsal, Sadri Maksudi (1947). *Türk Tarihi ve Hukuk*. İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi Yayınları. C. 1.
- Asanov, U.R. – Tegizbekova, C.Ç (2011). Teoriya İ İstoriya Gosudarstva İ Prava. *Vestnik Sank-Petersburgskogo Universiteta MVD Rossii*, 4/52/10-15.
- Ateş, Süleyman (1996). *İslam'da Kadın Hakları*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyatı, 1. Baskı.
- Bilmen, Ömer Nasuhî (2004). *Istılahat-ı Fıkhiyye ve Hukuku-ı İslamiyye Kamusu*. İstanbul: yy. C. 2.
- Borubaşov, B. İ (2008). *Hrestomatiya Po İstorii Prava Kırgızstana: Uçebnoe Posobie*. Bişkek: yy., C.1.
- Buharî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Mugîre, *el-Câmiü'l-Müsnedü'l-s-Sahihü'l-Muhtasarü Min Umûri Rasûlillah ve's-Sunenihî ve Eyyâmihî*, thk: Muhammed Zahir b. Nasirü'n-Nâsir, Beyrut: Dârü Tûki'n- Necât, 1422, 7/19.
- Butanaev, Viktor - Nikolay, Modorov (2015). Kırgızskiy Kaganat: Pervie Ego Praviteli i ih Deyatelnosti. *Word of The Great Altai*, 1/4-8.
- Cin, Halil (1974). *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
- Cumagulov, Apaz (1960). *Semya i Brak u Kirgizov: Çuyskoy Dolini*. Frunze: İzdatelstvo Akademii Nauk Kirgizskoy SSR.
- Çetindağ, Gülda (2007). Kazak Türklerinde Evlenme Geleneğine Bağlı Olarak Gerçekleştirilen Hediye Alışverişi Üzerine Bir İnceleme. *Millî Folklor Dergisi*, 76/218-231.
- Çeker, Orhan (2016). *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları.
- Dobromislov, A. İ (1904). *Sud u Kirgiz: Turgayskoy Oblasti v 18-19 Vekah*. Kazan: Tipo-Litografiya İmparatorskago Universiteta.
- Ebu Zehra, Muhammed (1950). *el-Ahvalü'ş-Şahsiyye*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (2009). *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*. Birinci Baskı, Beyrut: Dârü'r-Risâlati'l-İlmiyye.
- Erdentuğ, Nermin (1991). Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Gelenekleri ve Törenleri. *Aile Yazıları*, Ankara, C. 4.

- Grodekov, N. İ (1889). *Kırgızı i Karakırgızı Sırdarinskoy Oblasti-Yuridiçeskiy Bıt*. Taşkent: Tipolitografiya S. İ. Lahtina.
- Has, Şükrü Selim (2006). Nişanın Bozulmasının Hukukî ve Dinî/Ahlakî Neticeleri (İslam Hukuku ve Modern Hukuk Arasında Bir Mukayese). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/113-131.
- İbn Âbidin (2003). *Reddü'l-Muhtâr A'la'd-Durri'l-Muhtâr Şerhi Tenviri'l-Ebsar. Thk;-Tlk*: Adil Ahmet Abdulmavcut-Ali Muhammed Muavved, Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kütüb, 2003, C. 8.
- İbnü'l-Esir (1985-1987). İzzuddin Ebî'l-Hasen Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, *el-Kamil fi't-Tarih*. çev. A. Ağrakça-Abdulkerim Özyaydın, İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed (1997). *el-Bahru'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dakâik*. Birinci Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (Ts.). *Bidayetü'l-Müçtehid*. Beyrut: Dârül-Kutubi'l-İlmiyye, C. 3.
- Jusubaliev, Ali (2007). Kırgızların İslamiyeti Kabulü. Ankara: (Basılmamış Doktora Tezi).
- Kâdıhan el-Özcendî, Fahrüddin Ebü'l-Mehâsin Hasan b. Mansur (1973). *Fetâva Kâdıhan fi Mezhebi'l-İmami'l-A'zam Ebî Hanîfete'n-Nû'mân*. Beyrut: Dârü'l- Kütübî'l-İlmiyye, C. 3.
- Kambarova, G. E (2015). Salttuu Kudalaşuudagı İrim-Cırımdar (Tüştük Kırgızstandın Misalında). *Nauka, Novie Tehnologii i İnnovatsii Kırgızstana*, 12/206-207.
- Karasan, Arzu (2015). Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5/2, 186 – 199.
- Kariev, Aitmat (2017). Kırgız Biy Mahkemeleri Hakkında Kısa Bir Analiz. *Manas Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 4/89-101.
- Kislakov, N. A (1969). *Oçerki po İstorii Semi i Braka u Narodov Sredney Azii i Kazahstana*. Leningrad: Nauka.
- Koconaliev, S. K (2000). *Obıçnoe Pravo Kırgızov*. Bişkek: Fond "Soros-Kırgızstan".
- Koconaliev, S. K (1963). *Sud i Obıçnoe Ugolovnoe Pravo Kırgızov Do Oktyabrskoy Revolyutsii*. Frunze: Akademii Nauk Kırgiskoy Respubliki.
- Kuran-ı Kerim, Bakara Sûresi, Ayet: 236, 237; Nisa Sûresi, Ayet: 23, 112, 156; Nur Sûresi, Ayet: 4, 16, 19; A'raf Suresi, Ayet: 189.

- Malışev, N (1902). *Obıçnoe Semeynoe Pravo Kirgizov*. Yaroslavl: Tipografiya Gubernskogo Pravleniya.
- Merginanî, Burhanuddin Ali b. Ebibekr (2019). *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Müçtehid. Tlk*; Abdisselam Abdulhadî Şennâr, Beyrut-Dimaşk: Darü'd-Dekaik-Daru'l- Feyhâ, C. 2.
- Muslim, "Vasiyyet", 14.
- Omuralieva, Gulmira Omuralievna (2018). *İstoriçeskoe Razvitie İnstituta Braçnogo Dogovora v Kırgızskoy Respublike*. Vestnik Ekonomičeskoy Bezopasnosti, 1/214-219.
- Osmonova, Samara Kurbanalievna (2015). *Traditsionnie Svadebnie Obryadı Kırgızov Yugo-Zapada Ferganskoy Dolini (Konets XIX Naç. XX vv.)*. Vestnik Oşskogo Gosudarstvennogo Üniversitesi, 2/188-193.
- Potanov, L. P (1930). *Nauçnaya Mısl*. Taşkent: yy.
- Sak, İzzet (2006). Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Âit Konya Sicillerine Göre). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22/493-522.
- Şelebî, Muhammed Mustafa (1983). *Ahkamü'l-Usre fi'l-İslam*. Beyrut: yy.
- Şirbinî, Muhammed el-Hatîb, *Mugni'l-Muhtâc İlä Mâ'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997, c.3.
- Taşagil, Ahmet (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tezcan, Mahmut (1976). *İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 9/1, 415-426.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebû İsa et-Tirmzî, *el-Câmiü's-Sahih (Sünenü't-Tirmizî)*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1975.
- Ulvân, Abdullah Nasih (1983). *Âdabü'l-Hitbe ve'z-Zifâf ve Hukuku'z-Zevceyni*. 3. Baskı, Cidde: Dârü's-Selâm.
- Ünal, Ali (2016). *Kırgız Toplumunda Evlilik Türleri*. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 25/229-259.
- Zagryajskiy, G (2005). *Yuridiçeskie Obıçai Kirgizov/Drevniy Mir Kazahov*. Almatı: Materialı, Dokumentı i İssledovaniya.
- Yaman, Ahmet (2002). *İslam Aile Hukuku*. Konya: M.Ü.İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yiğitoğlu, Mustafa – Habergetiren, Ömer Faruk (2016). *Yahudilik ve İslam'da Zina Suçu ve Cezası, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5/2, 271-297.

